

Gorputzen elkargunea, bizi dugun lurraldea

Lorea Agirre

Kazetaria eta Jakineko zuzendaria

Idurre Eskisabel

*Kazetaria, UPV/EHUko Kazetaritza II Saileko irakaslea
eta Jakin Taldeko kidea*

Gure eguneroko bizitza eta besteekiko bizikidetzatza, besteak beste, hizkuntza, genero, klase sozial eta jatorriaren arteko harremanetan josten dira. Batzuetan korapilatu eta bestetan askatu. Harreman horien nolakotasunak esaten digu zerbait geure buruaz, geure taldetasunaz, barru eta kanpo mugez, eta, azken finean, herria egiteko geure moduez, ezinez eta indarguneez.

XXI. mendeko Mendebaldeko ertz honetako martxa ikusita, galdera asko ditugu erantzuteko aurrera begira demokrazian eta justizia sozialean atzera egin ordez sakonduko badugu, bizitza bizigarriagoak eratuko baditugu. Hizkuntza eta kultura anitz bizi dira gure artean, hizkuntza eta kultura asko bizi ditugu; nola kudeatuko dugu aniztasun hori euskararen normalizazioan lagungarri izan dadin? Euskal hiztunok zer dugu eskaintzeko beste hizkuntza ez hegemonikoetako hiztunei? Zer da klasea gaur egun? Zertan eta zertara mudatu da klasearen kontzeptu klasikoa gurean? Zenbat aurpegi ditu prekaritateak? Zenbat azal kolore? Denak ilunak al dira? Ze jatorri? Ze genero? Autoenplegua ez al da autoesplotazioa? Ekintzailatzaren izenean ez al da prekaritatea bultzatzen?

Hizkuntza, generoa, klasea, jatorria non, noiz eta nola gurutzatzen dira? Non gertatzen dira menderakuntzak? Nork menderatzen du nor? Non? Non indartzen dira? Eta non eta nola ahaldundu gaitezke hiztun gisa, emakume gisa, langile gisa, migrante gisa? Borroka horien aliantza ez al dugu beharrezko? Eta, azkenik, nola egingo dugu jendarte justuago eta berdinzaleago bat eraikitzeko eguneroko jardunetik? Alegia, nola egingo dugu herria? Ze zutaberen gainean?

Euskara, generoa, klasea eta jatorria gurutzatzen diren lekuak identitatearen aniztasunaz hitz egiten digu, eta baita feminismo interseksionalaz edo elkarguneko feminismoaz ere.¹ Lau ezaugarri horiek, lau ezaugarri identitario horiek, gorputz indibidual eta kolektibo berean bizi dira, elkar ukitzen eta gurutzatzen dute. Gizartearen bizikidetzeta lau tasun horien –gutxienez– harilkatzean jokatu da. Lau tasun horiek menderakuntzaren adierazgarri dira, alegia, hizkuntza, genero, klase eta jatorri ez hegemoniko diren heinean dira ezagutuak, eta elkar indartzen dute. Batak bestean sakontzea ekar lezake eta ekartzen du. Eta, horregatik, batak bestearen ahalduntzean lagun dezake, bai prozesu indibidualetan eta baita prozesu kolektiboetan ere. Interseksionalizatuta daude. Bidegurutzean. Hobe esanda, elkargune betean daude.

Herria egitea zer den, hurbilketa bat

Herria egitea bizikidetzeta eta kohesioa eraikitzea da. Eta herria lurralde batean egiten da –ez dezagun ahantz–, lurralde fisiko eta geografiko batean. Baina, bereziki, lurralde horretan bizi diren, gurutzatzen diren, ukitzen edo errefusatzen diren gorputz sare batean hartzen du arnas. Euskal lurraldeaz ari gara, hain zuzen, beraz, euskararen lurraldeaz, lurraldetasunaz; ustez, eremu fisiko batez, baina, egiaz, askotariko maila eta geruzak txirikordatzen dituen sare konplexuaz.

Lurraldea ez baita ezer haren gainean dabilten gorputzik gabe. Lurraldea ez da ezer inork zapaltzen ez badu, inoren begiek ikusi eta zedarritzen ez badute, inoren hitzek izendatzen

ez badute, inork abegitzat jotzen, inork kontatzen, marrazten, kantatzen, aldarazten ez badu, ez da ezer inoren arimak sentitzen ez badu. Lurraldea ez da ezer bertan gurutzatzen den gorputzik gabe. Edo, beste era batera esanda, lurraldea ez da bertan gurutzatzen diren gorputzek egiten duten hura besterik. Gorputzen elkargunea da bizi dugun lurraldea.

Begira diezaiogun, bestela, gurean uda honetan lurraldea eta lurraldetasuna ardatz –eta harekin batera, jakina, bizikidetza eta kohesioa–, puri-purian izan den sugetzar politikoari –ohikotan bezala, herritarren eta komunitatearen zerbitzurako sen onez bideratu beharrean, politika bihurtu dugun ikuskizunaren bitartez desbideratu duguna–. Turismoari, alegia, zeina muin-muineko kontua den kohesioaz, bizikidetzaz, lurraldeaz eta lurraldetasunaz ari bagara.

Begira diezaiogun, esate batera, Veneziari, zeinaren merietuetan dagoen, ziur aski, azken ehunka urteetan oso aldaketa txikiko lurraldea izatea, baina, era berean, leku bat den zeinetan eragin diren aldaketa ez handi horiek, hots, erabaki diren politikek, guztiz itzulikatu dituzten han dabilzan gorputzen praktika, ibili, ekintza eta gurutzatzeak. Guztiz itzulikatu duten han dabilzanen nortasuna. Azken buruan, guztiz itzulikatu duten lurraldea, eta, batik bat, lurraldetasuna.

Ez baita inondik gauza bera goizean norbera esnatzen den ohea aterpetzen duen etxe hori babes sentitzea edo haren truke ordaindu beharreko errentak hileko diru-sarrerak hutsean uzten dituelako itolarri izatea. Ez baita gauza bera kalerakoan bizilagunekin gurutzatzea edo ezezagunekin. Ez baita gauza bera norberaren buruari opa zaion goizeko kafetxoa euro eta zer edo zer edo hirukoitza ordaintzea. Ez baita gauza bera

Euskal lurraldeaz
ari gara, beraz,
euskararen lurraldeaz,
lurraldetasunaz; ustez,
eremu fisiko batez,
baina, egiaz, askotariko
maila eta geruzak
txirikordatzen dituen
sare konplexuaz

etxetik lanerakoan eskola, eskola-umeak, zaharrak, anbulategia, zaintzaileak, zainduak, harategiak, gozotegiak, liburutegiak gurutzatzea, edo bizitza postal bihurtzeko gailuak saltzen dituzten souvenir komertzio etengabeak. Ez baita gauza bera norberaren lanak, jardunak, egunerokoak komunitate baten sare trukaketaren zentzua hartzea edo norberaz kanpoko nor-ago den baten nahi eta espektatiben zerbitzari aritzea. Lurralde eta ezaugarri fisiko beretan ez baita gauza bera herri edo parke tematiko izatea.

Eta, arestian esan bezala, lurraldeak jite bat edo bestea izan, han dabiltzan gorputzen praktika, ibili, ekintza eta gurutzatzeek eragiten dute. Gorputzek, ez gorpuek, hau da bizitzak, bizimoduek, bizitzeko moduek. Horregatik, eta dena eskuratu behar dugulako, bizitzaz hitz egin behar da. Bizitzea zerbaiten alde egitea baita.

Gorputzak bizi gaitu, gorputzean bizi gara

Gorputza aipatu dugu. Gorputzez hitz egin dezagun, ez gorpuez. Gorputzez egiten dugulako geure bizitza politiko. Kaleak hartzen ditugu, gorputzez babesten dira boto kutxak, gorputzak bortxatzen dira gizartearen kontrol sistema gisa, gorputzak hezten dira etika eta estetika jakin bat indarrean jartzeko. Esan genezake gu naizen gorputz hau edo ni garen gorputz hau. Ni honetatik, gu honetatik, gurea, emakume izendatuena, gorputz bortxagarria, gorputz esplotagarria, gorputz prekarizatua, prekarizagarria, gorputz feminizatua, gorputz kontrolatua. Despolitizatua, gorputz hila. Gorpu. Bestela esanda, bortxagarria den heinean, gorputz esplotatua, prekarizatua, feminizatua, erasotua eta bortxatua da. Begira dezagun zer gertatzen den beste gorputz batzuekin, etorkinen gorputzekin, klase soziala tatuatua dutenen gorputzekin, gorputz pobreekin, gorputz sexualizatuekin, gorputz indartsuekin, gorputz ez onartuekin, hizkuntza minorizatuko gorputzekin... Eta ohartuko gara kasu askotan gorputz bakarrean direla horietako gorputz asko. Eta nola eta non mugitzen diren –leku fisikoetan,

garraioetan, erakundeetan, kalean-, non hartzen duten hitza baldin eta hartzen badute... Prestigio eta desprestigio sare oso bat dago harilkatua, alegia, eskubide eta pribilegio banaketa ez justu bat, hau da, botere harreman sare oso bat.

Esaten badugu emakume izendatu gorputz bat bortxagarria eta bortxatua dela, ez da ezer berria, egunero ikusten dugu. Arau huts bat da. Ez da ezer berezi eta ezohiko. Lekeitioko Potxuak Martxan eta Neska Gaztiak elkarteek herriko jaien balorazioa horrela egin dute, bortxaketa bat eta bi eraso salatuak izan eta gero: «Jaiak normaltasunez joan dira. Jaiak gizarte honen isla dira eta erasoak (jaietan ere) egunero-egunero jasan ditugu».²

Hori da normala. Hori da zentzuzkoaren monopolioa. Hori da zentroa. Hori da hegemonia. Eta, hala ere, erantsi behar da, normaltasun horretan, gorputz esplotatzaile ere bagarela esplotatuok, bagarela prekarizatzaile, kontrolatzaile eta feminizatzaile.³ Izan ere, jakin badakigu boterea jada ez dela soilik goitik behera aplikatzen den zigorra eta zapalkuntza. Bada oraindik ere, baina ez da hori bakarrik. Boterea praktika bat da, praktika anitz dira, sare bat ere bada, eta sare horretako gorputzok ez gaude beti leku berean botereari dagokionez, izan gaitezke zuri garen heinean zapaltzaile eta emakume garen heinean zapaldu. Geure identitateak aldaera, osagai anitzak ditu botere harremanen argitan. Dena da konplexuago, baina hortik baino ezin dira identifikatu botere harremanak, zapalkuntza egoerak eta injustizia ekintzak. Horretan feminismoak begi oso zolia du, botere harremanak identifikatzen eta horiek ikusi, diagnostikatu, ikertu, hitzetara ekarri eta eraldatzeko tresneria diskurtsibo eta praktiko oso bat mahai gainean jartzen.

Genero berdintasunaz harago

Mugimendu eta jakintza ekoizpen feministetatik egin den ekarpenetako bat da feminismoa ez dela bat eta bakarra. Alegia, ezinbestekoa dela feminismoez hitz egitea. Gure

begiradatik gaur eta hemen baliagarria den feminismoa ez da matxismoa bukatzeko borroka bat, edota emakumeek gizonen eskubide berdinak izan ditzaten bermatuko duen mugimendu bat. Feminismoa konpromiso hartze bat da, gizartean nagusi den ideologia eta antolakuntza moldea –besteak beste, arraza, sexua eta klasea, hiru soilik aipatzearen, hiru maila horietan indarrez aplikatzen dena– sustraitik erausteko konpromisoa da, eta gizartea berrantolatzekoa ere bai. bell hooks pentsalariaren hitzak dira, ikerlari feminista afroamerikar ezagunarenak.⁴

Feminismoak proposamen integral oso bat egiten du guztion –guztionez– integrazio, kohesio eta inklusio eta parte hartze politikoa bermatzeko. Praktika eta epistemologia berria indarrean jartzeko. Dena

Benetan inork uste du begirada feminista zentro-zentroan jarri gabe posible dela proposamen politiko onargarri, justu eta eraginkor bat egitea?

aldatzeko. Izan ere, gure gizartearen oinarri-oinarrian sexu-generoarekiko desberdinkeria eta esplotazioa dago. Sexu-genero desberdinkeria denean aplikatzen da, antolaketa ekonomikoan, parte hartze politikoan, demokrazia eta gobernantza ereduaren formulazioan, botere harreman so-

zialesan, bizitzaren zaintzan, bizitzaren erreproduktzioan, hezkuntzan, osasun sisteman, diziplinatze erakundeetan, aisian, kirolean, kontsumoan... Non ez? Horri gehitu bestelako menderakuntzak: kolonialak, nazionalak, linguistikoak, sozialak, fisikoak, arrazagatikoak...

Benetan inork uste du begirada feminista zentro-zentroan jarri gabe posible dela proposamen politiko onargarri, justu eta eraginkor bat egitea?

Goizean goizetik gogorarazten zaigu emakume garelara, eta emakume izatea gauza jakin bat dela, gure izenarekin berekin mugarrizten hasten dena; horrek bide bat eginarazten dizu, eta bide hori ez da prestigioarena, ez publikotasunarena,

ez ahalduntzearena, ezta boterearena ere. Geure gaineko pronostikoa ez zen plaza honetan egotea. Pronostikoen kontra gaude hemen.

Feminismoak humanitatea dakar, Yayo Herrero ekofeministak dioen legez.⁵ Humanitatearen beste kontzeptu bat, jakina, baina humanitatea dakar materialki eta filosofikoki, politikara, ekonomiara, ekologiara, bizikidetzara. Feminismoa edo basakeria. Alegia.

Elkarguneko feminismoa

Feminismoak, behin eta berriz, bere korrante eta olatuetan, eta lekuan leku, eta unean une, bere burua zalantzan jarri eta berraztertze gaitasuna demostratua du, eta segitzen du horretan, bai pentsamendu-diskurtsotik eta baita praktikatik ere.

Berdintasunaren bidean eremu gero eta handiagoak hartzeko eta lantzeko bokazioa du, eta bere burua eraikitzen du izaera demokratizatzaile eta politikoki inklusiboa duen pentsamendu eta praxi gisa.

Eta marko eta bokazio horretan gertatzen dira, ez soilik gizon-emakume (deituen, deituon) edo sexu-genero sistemak sortzen duen desberdinkeria pentsatzeko baldintzak, baizik eta desberdinkeria horren eta beste batzuen arteko harremana, artikulazioa (dela arraza, adina, klasea, joera eta identitate sexuala, hizkuntza-kultura, nazioa, kolonizazioa...) pentsatzeko baldintzak. Hori da elkarguneko feminismoa.

Feminismo beltzak bota zuen lehen harria: Combahee River taldeak 1977an, Angela Davis eta bell hooksek 1981ean, eta 'intersectional feminism' definizioa Kimberlé Crenshaw-ek jarri zuen indarrean 1989an. 70eko hamarkadan feminismoaren errebisio sakon bati abiapuntua ematen diote: ordura arteko feminismo zuri, burges eta europarrari sustraiko kritika egiten diote eta oinarritzko ideiak errebisatzera behartzen dute. Beltzak direla eta klase sozial apalekoak direla aldarrikatzen dute, alegia, euren pairatzen duten genero desberdinkeria

arrazismoak eta prekaritateak indartzen dutela. Horixe da menderakuntza hirukoitzaren teoria. Eta, beraz, hortik erartortzen da, batetik, emakume bakarra ez dagoela, eta aldarrikatzen dute emakume zuri, europar, lehen munduko, burges, heterosexual hori ez dela emakume bakar unibertsala. Eta, bestetik, menderakuntzek elkar indartzen dutela.

Menderakuntza anitzen gurutzaketa begiratzea eta aztertzea eta hortik lan egitea da proposatzen dutena. Alegia, emakume guztiengana eta bakoitzarengana berdintasuna zabaldu dadin, gizonetik ardatza landu behar dela, bai, baina baita emakumetik desberdinkeria/berdintasun ardatza ere. Hori lezio epistemologiko handi bat da feminismoarentzat. Hor sortzen da begirada interseksionala.

Hau da, begirada interseksionala botereaz ari da. Botere harreman anitzen sarean kokatzen ditu aldagaiak. Konplexutasun osoan ikertzen du gure gizartean pribilegioak nola banatzen eta birbanatzen diren modu dinamikoan, eta menderakuntza prozesuak nola zabaltzen diren lekuan leku eta unean une. Menderakuntza prozesuak nola zabaltzen diren, bai, baina baita ere nola ahaldundu ahal dugun leku horretatik eta prozesu horretatik bertatik.

Lucas Platero psikologo eta aktibistak dioenez, interseksionalitatearen teoria eta praktikak erakusten digu pertsonok kokaleku bat dugula eta kokaleku horrek gure bizitzako aukerak eta gaitasunak baldintzatzen dituela,⁶ baina, hala ere, ez da eskusio sozialaz soilik ari den teoria bat:

Ez da gizarte bazterketaren teoria bat, baizik eta agente bihurtzearen eta ahalduntzeko gaitasunaren ingurukoa: norberarentzat idatzitako gidoi horretatik ateratzeko aukera badago, norbere baldintzez ohartuz gero. Interseksionalitateak badu transformatzeko ahalmena, ohartzen zaren neurrian ez zarela zeu bakarrik, baizik eta zu, ezaugarri batzuekin, abagune batean, beste pertsona batzuekiko harremanean... Beraz, aukera ematen du norbere buruaz beste modu batera pentsatzeko.

Pribilegioaren teoria ere bada interseksionalitatea. Azken batean, pribilegioa eta bazterketa aldi berean gertatzen dira,

baina ez buruz buruko harreman batean bata pribilegiadun eta bestea pribilegio gabea izanda, baizik eta, tasunaren arabera, bata tasun batean pribilegiadun izanen da eta beste tasun batean pribilegio gabea. Gu zuri garen heinean, beltz baten aurrean pribilegiadun gara, baina beltz hori gaztelaniadun den heinean, pribilegiadun da euskal hiztunaren aurrean. Egoeraren konplexutasuna aintzat hartuta ulertu behar da gertatzen dena, gertatzen zaiguna.

70eko hamarkadatik bide luze eta oparoa egin du elkarguneko feminismoak. Euskal feminismora ez da etorri berria. Iparraldeko EEBA (Euskal Emazteak Beren Askatasunaren Alde) talde feminista abertzalea izan zen aitzindaria horretan 80ko hamarkadaren hasieran.⁷ Eta zer da erakutsi diguna hamarkada hauetan? Hamar leziotara ekarri dugu baliagarri izan dezakeguna:

1. Desberdinkeria prozesuak konplexuak dira, desberdinkeria desberdinak eta sistema desberdinak artikulatzen direlako (erakunde sozialena, indarkeria eta diziplinarioarena, ekonomikoa, burokraziarena; kultura, ideologia eta kontzientziarena; jende arteko harremanena...), eta pertsona eta talde sozialen gaineko eraginak asko eta anitzak izan daitezke.

2. Desberdinkeria ez da beti desberdinkeria bakarren funtzioan gertatzen, baizik eta desberdinkeria anitzen gurutzaketan.

3. Alegia, talde baten identitatearen osaketan eta identitate eraldatzailearen osaketan kategoria anitz gurutzatzen dira. Beraz, berdintasunaren bidean (politiketan) identitatearen kontzepzio konplexuago batetik abiatu behar da.

4. Identitate interseksionalizatuak identitate malguez hitz egiten digu, identitate sakonez baina malguez.

5. Kategoria horiek menderakuntza ardatz desberdinak dira, baina elkar txirikordatu egiten dira. Menderakuntzek elkar indartu, elkar osatzen dute. Eta, aldi berean, menperatu eta menperatzaile izan gaitzke.

6. Desberdinkeria kategoria horien edo menderakuntza ardatz horien artean bat nagusigoan ezartzea ez da eraginkorra,

ezkutatu, ukatu egiten dituelako beste menderakuntzak. Hau ez da *zapaldumetroa* martxan jartzeko lekua, kontrakoa.

7. Interseksionalitateak esplizitatzea berebiziko garrantzia du, fenomenoak izendatzea eta jokoan dauden ardatzak eta subjektu erasotuak izendatzea.

8. Baina, ez biktimizatzeko, ez estigmatizatzeko.

9. Baizik eta, talde pribilegiatuak interpelatzeko. Desberdinkeraren biktimari begiratu egin behar zaio, bai, baina beti pribilegio egoeran daudenei eta hori indartzen dutenei ezinbestean begiratuta.

10. Interseksionalitatea aplikatzeko eta erresistentziak gainditzeko egitura hibridoak egokiak dira: euskara taldeak, talde feministak, migrante taldeak dinamika berean jartzea, esate batera. Tankera horretako esperientziak gero eta gehiago dira.

Euskara, ahalduntze hizkuntza

Euskara eremu soziopolitikoan zer den galdetzea pertinentea da, botere harremanetan non kokarazten den euskaraz bizi nahi duena. Hau da, elkargunearen teoriatik begiratzen badu-

Interseksionalitatea
aplikatzeko eta
erresistentziak
gainditzeko egitura
hibridoak egokiak dira:
euskara taldeak, talde
feministak, migrante
taldeak dinamika berean
jartzea, esate batera

gu, euskara botere sare batean ikus dezakegu, ez soilik hizkuntzen borroka gisara, baizik eta pertsonen posizionamendu eta praktika soziopolitiko gisara. Alegia, eskubide, pribilegio, justizia sozial, botere eta demokrazia ardatzetan ere jokutzen da hizkuntza. Testuinguru horretan, galde dezagun, lehen-lehenik, gaztelania eta frantsesa zer diren. Botere eta diskriminazio iturri diren bi hizkuntza dira, biak geure baitakoak.

Beraz, talaia beretik euskara zer den galdetuko bagenu, erantzuna hauxe izan liteke: euskaldunarentzat –euskaraz bizi nahi

duenarentzat–, sarriegi, eskubideak lortzeko –hiritar eskubideak– bazter uztera behartzen zaion hizkuntza da euskara.

Alegia, hizkuntzak gizartean leku batean edo bestean jarzen zaitu, bazterrera edo erdigunera, publikotasunera edo txokora. Hiritartasuna eman edo kendu egin lezake, alegia, eskubide sozialak egikaritzeko bidea ireki edo ukatu. Euskara eta euskal hiztuna hor non kokatzen den aztertu behar da. Eta ohartuko zara kasu askotan menpeko egoerara eramaten zaituen hizkuntza bat dela. Baina ez hori bakarrik. Euskarak bazterreko egiten zaituelako, euskara ahalduntze hizkuntza da. Ahalduntze politikorako hizkuntza da, subjektu politiko izateko bide bat da, euskararen borrokarekin eskubide demokratikoen borroka bat egiten delako.

Pentsamendu hori dena ere ez da berria. Esan dugu gora-go elkarguneko feminismoaren geure genealogia propioak 80ko hamarkadara eta EEBAA taldera garamatzala. Bada, euskararen zentralitatea subjektu politiko eraldatzaile izateko bidean oinarri duen pentsamenduaren genealogiak 50eko hamarkadako euskalgintzaren berpizkunderaino garamatza, zehazki, ‘56ko belaunaldia’ deiturikoarengana.⁸

56ko belaunaldiak haustura handia ekarri zuen, besteak beste, euskararen eta hizkuntza komunitatearen gaineko diskurtso eta praktika inklusibo, oinarri identitario ireki, demokratiko eta justizia sozialeko, moderno, anizkoi eta politiko baten aldeko aldarria egin zuelako. Kasik epistemologia berri bat abiatu zuela esan liteke, Alaitz Aizpuruk argudiatzen duen moduan.

Beraz, baditugu bi helduleku. Eta areago, baditugu bi hazitegi euskara eta feminismoa lotzeko. EEBAAk generoa, klasea eta nazio askapena elkargunera ekarri zituen; eta 56ko belaunaldiak euskararen subjektibazio politikoa. Azken horien pentsamendu ez ortodoxoak, eta, baita ere, garai bertsuan, euskararen transmisio lanak emakumeei eman zien publikotasunak eta prestigioak profeminismo baten bidea zabaldu zuten.⁹ Bi iturri horietatik iristen gara, elkarguneko feminismoaren markoan, hizkuntza, genero, klase sozial eta

jatorriaren arteko –gutxien-gutxienik– elkarguneko gogoeta hau plazaratzera. Eta, ziurrenik, horren ondorio ere bada Mari Luz Estebanek dioen hau: «feminismoa, gero eta gehiago, euskaraz mintzo da».¹⁰

Genealogia aipatuta, eman dezagun urrats bat gehiago hizkuntzaren aldagaia sartzearen garrantziaren gainean. Beste bi ideia ezinbesteko, bi ildo edo ikuspegi nagusitatik. Bata: geure burua euskaldun eta euskaltzale errekonozitzen dugunok, eta, horrenbestez, euskararen sustapenean eragin nahi dugunok ezinbesteko dugulako botere posizio eta praktiken gurutzatze hori aintzat hartu eta kudeatzea politika eraginkorrik egingo badugu. Eta bi: euskaldun errekonozitzeak botere posizio eta praktiken gurutzatze horretan non kokatzen gaituen ohartzea inportantea delako, baldin eta botere posizio eta praktiken elkarbanatze justuago bat badugu helburu; hots, justizia sozialean eta demokrazian sakontzea badugu helburu.

Zergatik da hain garrantzitsua hizkuntza –eta bereziki zapaldutako hizkuntza(k)–: nor izatearen parte delako, subjektu eta herritar burujabe izateko parte ezinbestekoa; identitate kolektiboa, komunitatea osatzeko eta eratzeako oinarrietako bat: herri/nazio izatearen zutabea.

Elkargunearen teoriari azkenaldian hainbat kritika egin zaizkio. Besteak beste, banaezinak direla hor ezartzen diren aldagaiak, eta, batik bat, historizismoa baztertu egiten dela. Beste era batera esanda, eta kasu zehatz batetik abiatuta, ‘emakume langilea’ eratzea prozesu historiko bat dela, oinarrian klase borroka duena. Emakume langileari, edo aurretik, emakume burgesari atxikitako ezaugarriak klase borrokaren ondorio direla. Bateko zein besteko emakumetasuna klase borrokak zedarritutako produkzioa dela. Edo, beste era batera esanda, kapitalismoak zabaltzeko, indartzeko eta orohartzailerik bihurtzeko ezinbesteko dituen generotasunak eratu dituela.

Gauza bera gertatzen da kultur komunitate identitateekin: modernitatea, kapitalismoa ezin dira ulertu estatu-nazioen ereduak ulertu gabe. Jende talde berdintsuak ekoiztea dute xede: bizimodu berdintsuak, desira eta espektatiba berdintsuak,

baina, aldi berean, indibidualizazio prozesuak bultzatuz. Estatu bezalako ente abstraktu bat izango litzateke norberaren eta taldearen arteko mediazio.

Egungo kapitalismoaren fasean hori inoiz baino muturrerago eraman da; estatu-nazioen mugak berak suntsitu ditu homogeneousazio prozesuak. Indibidua inoiz baino bakarrago. Bera eta merkata. Beste mediaziorik gabe. Era berean, bizitzak gero eta prekarioago. Egungo kapitalismoak ezinbesteko ditu errorik gabeko indibidua, subjektibitate hori behar du. Zoriona kontsumo indibidualean bilatuko duen indibidua.

Bizitza bizigarriagoak egiteko, bestelako norberetasunetara (subjektibitate, desira eta espektatibetara) eramango gaituzten komunitateak landu behar dira. Herria izatearen argamasa sendotu behar da. Eta, horretarako, ezinbesteko osagaiak dira hizkuntza(k).

Modernitatea,
kapitalismoa ezin dira
ulertu estatu-nazioen
eredua ulertu gabe.
Jende talde berdintsuak
ekoiztea dute xede,
baina, aldi berean,
indibidualizazio
prozesuak bultzatuz

Nola gurutzatzen dira generoa eta hizkuntza?

Hizkuntza menderakuntzak eta genero menderakuntzak gauza asko dituzte komunean. Lehena da menderakuntza modua bertsua dutela, bereziki naturalizazio prozesuari dagokionez. Hau da, jaiotzez, berez, biologiaz garena bai emakumeak, eta baita euskara ere. Emakumeak modu bateko jaiotzen gara eta horrek gizartean funtzio batzuk betetzera garamatza –kasualitatez ez dirurik, ez prestigiorik, ez boteririk, ez publikotasunik ez dutenak.

Euskararen gaineko diskurtso supremazistak ere berdina dio: euskarak ez du balio ideia abstraktuak garatzeko, txikia da, goxoa, txokokoa, umeentzat egokia, ez plazarako, ez

justizia epaitegirako, ez lan mundurako... Jitea mutatu egiten da, baina ideia determinista bera dago sakonean: ezin da aldatu jaiotzez horrela dena.

Generoak eta hizkuntzak elkar gurutzatzen dute bereziki bi hizkuntza baino gehiago dauden gizarteetan, eta hizkuntza horietako bat minorizatua denean. Lotura konplexua eta estua da emakumearen eta hizkuntza minorizatuaren artean. Emakumea eta euskara gurutzatzen direnean, prozesu segregatzaile oso bistakoa gertatzen da. Euskararen hautua, gizonezko izan edo emakumezko izan, desberdina dela ikusten hasiak gara. Eta hautu horretan generoarekin lotutako desberdinkeriak eta desorekak eragina dute hizkuntzan. Baita ingurune soziolinguistikoak ere, baina baita prestigio eta pribilegioen banaketak ere. Genero aldetik prestigio gabea den herritarrak hizkuntza pribilegiaduna aukeratu ohi du eremu publikora irteteko, esate batera.¹¹ Ondorio hori, jada, bistaratu zuen Teresa del Vallek zuzendutako ikerketa taldeak 1985ean.¹²

Intersekzio bat hizkuntza minorizatuari

Emakume langile, arrazializatu, zahar, gazte, joera eta identitate anitzeko, nazio kolonizatueta, lehen munduaz kanpokoak daude. Feminismoak, elkargunekoak, denak ditu begirada pean eta denak ezagutzen ditu. Eta guk diogu –inplizituki kategoria batean edo bestean joan badaiteke ere– hizkuntza minorizatudunak ere bagarela, bagaudela. Feminismoa, sarri, arrazoi linguistiko eta nazionalekiko desberdinkeria eta azpiratzearen eraikuntza historikoaren aurrean itsu egon da eta dago.

Eta intersekzionalitatearen beste parametroekin gertatzen den legez, menderakuntza linguistikoa ez da bazterrerara utz daitekeen edo utz dezakegun ezaugarri bat; ezin zaio uko egin, esan bezala, hiritar gisa eraikitzen eta kokatzen gaituelako, María Reimóndezek artikulu argigarri batean idatzi bezala.¹³

Eta justizia soziala bilatzen duen edozein proiektu kon-tuan hartu behar du hori, alegia, hizkuntzari uko egitea eskatzen zaigula eskubideak eskuratuko baditugu.

Hizkuntzak, hizkuntza minorizatuak, gainera, harremanen gaineko begirada kritiko ez hegemoniko bat ematen digu. Hizkuntza berezko eta minorizatuetatik pentsatzeak gertutasunetik pentsatzea dakar, zaintzatik, egunerokotasunetik, deszentratze batetik, kritikotasunetik eta subjektu eraldatzaileak eraikitzea jomugan izatetik.

Alegia, zilegi eta beharrezkoa da hizkuntza minorizatuentzako interseksionalitate bat eskatzea.

Menderakuntzek elkar indartzen dutela ikusteko adibide bat orain urtebete eskas eman zigun Suzanne Romaine soziolinguista eta Oxfordeko Unibertsitateko irakasleak: «Pobretuak dira hizkuntza gutxiagotu gehienak hitz egiten dituztenak».¹⁴ Kasualitatea ote da? Pobretuen artean gehienak emakumeak dira, kasualitatea ote da? Emakume pobretu horiek hitz egiten dituzte munduko hizkuntza minorizatu gehienak, kasualitatea ote da?

Eta korapilo bat, Maialen Lujanbioren begiradapean:¹⁵

Esaten ari nintzen bezala, pasatu naiz korrika txikian, eraikuntza lan aldamen batetik eta, salbuespen zorte mirakulutsurik izan ez dudanez, ziztu hari bat heldu zait goialdetik, fiu-fiu. Nazka ematen dit, nazka ematen dit eta amorrua eta nazka eta amorrua esan egin nahi dut, akaso egundo sentitu ez dutenek irudika dezaten zer den lasai-lasai korrika buelta egitera atera eta batere premiarik gabe barrua amorruak janda ibili beharra. Mesprextatua sentitu naiz, insultatua, erasotua, eta amorru minez eta erasoaren aurrean kontraerasoaren pultsioz, nire baitan heldulekuren baten bila hasi naiz, gizon horien euren hizkuntzan, euren logikan, ni ere euren gainetik jar naitekeela. Txistu eginez insultatu naue-nari zeharka begiratu diot eta langile hori begira dudana eta herritarra dudana gainera, mesprextatu dut nire barruan, nire harrokeria guttiz, ni korrika libre nabilen goiz honetan, bera obran izorratuta ari delako, eta haren kidea, magrebtar itxurakoa, nahi balu nahi duena egingo lidakeela adierazten duena begiradarekin, hori ere zanpatu dut nire baitan, nire balizko ahuldade baina hala ere nire ahuldade zuritik, eta orduan eurekiko amorruaz gain neure buruarekiko haserrea eta tristura sentitu dut.

Korapiloa askatzeko tresna egokia izan daiteke, bada, elkarguneko feminismoa. Biak, euskara eta feminismoa,

zentralitatean jarri behar dira, bidegurutzean, elkargunera ekarri: biak bederen, gutxienez. Ez bakarrak, baina bi horiek bai. Hemen eta gaur gure herrigintza hortik pasatu behar da. Zentrotik pasatzeari utzi behar diogu, zentro linguistiko eta patriarkaletik.

Bi horietatik, baina baita jatorritik eta klasetik. Gutxien-gutxienik. Horien zentroan jarri behar gara. Ez dago bidezidorrik. Bestela zail izango da benetako kohesiorik, ez lurraldetasunik, ez bizikidetzarik.

Bizitza desiragarriak, edo klaseaz zer esan

XXI. mendeko euskal lurralde kohesionatu eta bizikidetzazkoaren zutoinak zertan diren ikusi dugu hasieran. Eta, jakina, bizitza bizigarriago horiek iritsezinak dira sakone-

Egitasmo eraldatzaileen
lanketan gabiltzanok,
XXI. mendeko euskal
lurralde kohesionatu eta
bizikidetzazkoa marraztu
nahian ari garenok,
nolako 'bizitzeko
modu desiragarriak'
irudikatzen ote ditugu?

ko eraldaketa prozesu bat gabe. Horrenbestez, oinarriak ez ezik eraldaketa horren nondik norakoak aletu behar dira; edo, zehatzago, eraldaketa hori aurrera eramateko ikusten ditugun trabak, eta, halaber, intuitzen dugun bidea. Bide horretan abiatzeko, Amador Fernández-Savaterrek¹⁶ bere artikulu batera eramandako Pier Paolo Pasolini zinemagile, poeta, pentsatzaile eta ekin-tzailearen ideia bat ekarriko

dugu: auzi politikoak auzi antropologiko gisa pentsatu behar direla (*Scritti corsari*, Milan, Garzanti, 1975). Hau da, izaera, sentiberatasun, zorionaren ideia desberdinen arteko auzi eta gatazka gisa. Indar politiko bat ez dela ezer nagusi den munduaz bestelako mundu bat eratzen ez badu; hau da, nagusi den eredu horretatik diferente diren 'bizitzeko modu desiragarriak' sortzen ez baditu.

Eta horra hor funtsezko galdera: egitasmo eraldatzaileen lanketan dabiltzanek, gabiltzanok, edota lauago, XXI. mendeko euskal lurralde kohesionatu eta bizikidetzazkoa murratzu nahian ari garenok, nolako 'bizitzeko modu desiragarriak' irudikatzen ote ditugu, ba ote dago nagusiaz aparteko 'bizitzeko modu desiragarriak'?

'Bizitzeko modu desiragarri' diogunean, subjektibitate oso baten eraketaz ari gara: norberaren balio ez ezik, helburu, nahi, desira eta espektatiben eratzaz, norberaren ikuspegi eta autoerrekonozimenduz, norberatasun zehatz baten sortzaz. Eta, jakina, norberatasun horrek barne biltzen du banakoak besteekiko duen harremanaz, komunitateaz, kolektiboaz eta han jokatzeko duen rolaz duen ikuspegia. Mundu ikuskera oso bat. Kultura bat, adiera zabalean. Hortik Pasoliniren asmoa, auzi politikoak auzi antropologiko gisa kontentatzearena, finean, mundu ikuskera osoen talkaz ari garelako.

Egun 'bizitzeko modu desiragarrien' eratzearekin gertatzen zaiguna ikusteko, goazen ikustera, esate baterako, kohesioaz eta bizikidetzaz ari garenean zertaz ari garen. Eta ari gara, eskuarki, sozioekonomiaz, bizitzarako baliabide materialean banaketaz: elikagai, etxe, osasun zerbitzu eta gainerako oinarritzako baliabideen banaketaz eta, horietara iristeko, bizimoduaren eragiten diguten baldintzaketez: enpleguaren nolokotasunaz, hezkuntzaren ibilbideez... Tarteka, eremu publikoa gainditu eta eremu pribatukotzat ditugun auziak ere hasi gara halakotzat hartzen: zaintza, lan erreproduktiboa... Eta zer da arlo horretan 'bizitzeko modu desiragarria'? Gizarte eredu kapitalista/kontsumistak zedarritutakoa. Errostea ahalmena dugu ongizatearen neurgailu bakar. Zorionaren irudikapenak dirutik eta kontsumotik pasatzen dira gero eta gehiago. Hortik gure paradoxa handiak, esaterako, turismoarekin. Edo asebetetzen gaituzten jarduerekin: arropa, aisialdi eredu oso bat.

Guztia, eta bereziki askatasuna, norbere baitan hasi eta bukatzen dela sinestea. Horra artikulatzen gaituen fede berria. Horrenbestez, norbanakoa bakoitzaren interes eta borondatearen arabera da; norbera, bakoitza, beste era batera

esanda, nahi duena da, nahimena, erabakimena eta askatasuna ezerk baldintzatu gabeko zer aratz eta berezkoak balira legez. Ni-gan hasten da mundua eta ni-gan bukatzen da.

IKEA jendea gara

Funtsean, IKEA jendea gara: «Nire etxeko errepublika independentea» da laburbiltzen gaituen esaldia. Etxeko pareta gotortuen artean gara nor; hormek egiten gaituzte libre, askatasun eremua 30 metro koadrora mugatzen bada ere. Paradoxikoki, zenbat eta hesi gehiago, orduan eta libreago (ate blindatuak, kamerak, segurtasun alarmak...). Ildo horretatik, esango genuke egun hedabideetako sailik politikoenak gertakarien arlokoak direla: hilketa, lapurreta eta gainerako erasoek oihartzun handia izan ohi dute. Ohikoena gertakari horiek testuinguru soziala desagerrarazita ematea da: norbanako eroak edo gaiztoak dira errudunak. Eta beldurraren leloa elikatzen da, gizarteak beldurra behar baitu kartzela askatasuna dela sinetsarazteko. Kontuz, ondoko ateko bizilaguna hiltzailea izan daiteke, psikopata. Homo homini lupus. Hurkoa mehatxu eta, ondorioz, beste bihurtu. Horra hor gure sakoneko ideologia eta izatearen mamia. Eta horren segida, kideenganako erreze-loa eta segurtasun eskaria izatea askatasun bide. Askatasuna auto da, autoa, autokarabana, autolaguntza, autosuperazioa.

Ezkerrak zailtasun handiak ditu bere kontzeptuekin. Zer esanik ez, klase terminoarekin. Zer da gaur egun klasea? Termino marxista klasikoetan, ekoizpen tresnen jabe direnak burgesak dira. Gainerakoak langileak. Egungo paradoxa da gazte autoenplegatu mordo dagoela ezin bizirik, ekintzailtza enpredduriaren kontzeptu arriskutsua gorensten den garaiotan. Horiek zer dira? Burges edo langile? Edo horietara ere iristen ez den prekariora? Igor Rezola artistak¹⁷ esan bezala, autoerrealizazioaren ideal kapitalista ez al da autoesplotazioa baino?

Datu objektiboan arabera zer diren galdera bat da, baina beste galdera da ea zer uste duten direla edo zer izan nahi duten. Lehengo auzia berriro ekarriz, zein da prekariora

horientzat 'bizitzeko modu desiragarria', aberatsena ez bada? Denok gara, gutxienez, klase ertaineko gure desira eta espektatibetan. Zorion bilaketa kontsumoan. Klasea subjektibitate eta identitate auzi bat da, funtsean. Klasea identitate bat da. Aldaketa kulturala, subjektibazio prozesu bat.

Prekarizazioa ez da pobre izatea soilik, ez da lan egin, soldata izan eta soldata horrekin ezin bizi izatea; prekaritatea erori eta sarerik ez izatea da, aberats edo eskale etengabe pendiz horretan behera amiltzeko zorian egotea, egunero-ko bizitza funanbulismo ariketa izatea amildegitik libratzeko. Eta hori gero eta gehiago ikusten den kontua da.

Nagusi den bizitzeko modu desiragarri horren oinarrian zer dago: zorionaren eta asetasunaren ikuspegi zehatz bat, askatasunaren irudikapen jakin batean oinarritzen dena: ni-arengan hasi eta bukatzen dena. Konpromisoa norbere buruarekin da. Erosi ahal izateak, kontratuak zilegi egiten du guztia –alokairuzko sabelak horren adibide–. Auto gara. Autokarabana. Kapitalismoaren garaipen handiena da bizitzeko modu desiragarria bakar horretara murriztu duela, subjektibitate modu bakar horretan baino ez dugula ezagutzen geure burua.

César Rendueles espainiar filosofoak zera idatzi du materialtasun (hiritartasun) eta identitate/kolektibotasun (herri-tartasun) binomioaren inguruan:¹⁸

Gure bizitza indibiduala autonomiaz bizi nahi dugu, eraiki behar dugun eta zentzua eman behar diogun proiektu gisa. Baina, bestalde, ezinezkoa da egiazko egitasmo politiko askatzailea eraikitzea gizarte testuinguru zatikatu batean. Gizarte harreman ahulak edo formalak baino ez direnak, hiritartasuna bezala, ez dira aski errotiko demokraziak bizitza on eta duina sor dezan.

Denok gara, gutxienez, klase ertaineko gure desira eta espektatibetan. Zorion bilaketa kontsumoan. Klasea subjektibitate eta identitate auzi bat da, funtsean. Klasea identitate bat da

Bakarrik gaude, baina elkar zaintzea posible da

Modernitateak humanook humano egiten gaituzten dimentsio guztiak ez dituela aintzat hartzen da Renduelesek liburu horretan planteatzen duen tesietako bat. Modernitatearen proiektu handiek, kapitalismoak zein sozialismoak, baldintza materialetan irakurri dutela jendea, horretan ainguratuta egin dutela ingeniari-tza, baina hori baino haragokoa dela humanoon tragedia. Bizitzaren zentzugabekeriarekin topo egiten dugu behin eta berriz. Ni-aren fedea da egungoa.

Renduelesen hitzekin esanda:

Tragikoa da modernitatean inor ezin dela ona izan. Sentimendu partekatuetan oinarritutako konpromiso tazituak desagertu egin dira, eta horiek dira elkarbizitzako funtsezko oinarri aldaezina. Horrenbestez, ontasunari zentzua ematen dioten auresuposizioak falta zaizkigu. Jokabide bertutetsuak beste jokabideen pareko hautu iruditzen zaizkigu, tontoen aukerak.

Hasieran esan dugu egungo pentsamendu hegemonikoaren muina mundua ni-an hasi eta bukatzen dela sinestea dela. Kosmopolitismoak azpimarratuko dizkigu askotarikotasuna (indibiduala zein jendartearena), multikulturalismoa, aldagarritasuna... Baina funts monolitiko eta aldaezin baten gainean: norberaren buruaskitasunaren lilura. Ni-a erdigunean. Eta ni-a, kontsumituz elikatu eta ase ez ezik, egin egiten da. Ni-a kontsumituz eraikitzen da: esperientzia erosgarrien multzoa da gero eta gehiago nortasuna, baita fisikoki ere. Funtsean, kontsumismo basatian oinarritutako kapitalismo basatiaren logika askotarikotasunez mozorrotutako zilindro homogeneousatzailearena da: hiri handi eta bakar bat bihurtu nahi du mundua, eta munduko biztanle guztiak berdin erreferentzia, espektatiba eta desiretan. Zorionerako erreferentzialitate bakarra, kontsumitzea.

Horrenbestez, 'klase' borroka bezain askatzaile eta eraldatzailea da herri-kultura-hizkuntza nortasun azpiratuen aldeko borroka –arestian aipatu dudanez, sexu-genero sistemarekin hori hala dela guztiz barneratuta daukagu-. Ezinbestekoa,

bizitza denontzako bizigarri eta duinik lortuko bada; halaber, funtsezko tresna askatasuna askotariko eskaintzaren mozerroz jantzi baina egiaz erreferentzia, espektatiba eta desiretan berdin egiten gaituen egungo kapitalismo kontsumista orojaleari aurre egiteko.

Hain zuzen ere, bestelako bizitza desiragarriak marrazteko, ezinbestekoa da taldea, komunitatea. Kapitalismoaren bizitzeko modu desiragarriak indibiduo homogeneousak dira. Ezinbestekoa da hori gainditzea. Indibiduoetik harago joatea. Komunitate izateko geure modua herri izatea da. Herri izatea hiri baino. Edo hiritar baino lehen herritar.

Beraz, hizkuntza nor izatearen parte da, generoa, klasea, jatorria diren heinean, eta horiek justizia sozialaren eta demokraziaren parametroetan jokatzeko diren hein berean jokatzeko da euskara. Justizia soziala eta demokrazia. Azken finean, kasik kulturantzatasunean baino gehiago demokrazian, gurekin nor izate eta ez izate edo ezin izate horretan dakartzagun kapital (ekonomiko, sinboliko, botere...), zor eta zenbaki gorri horiek guztiak kontuan izaki, horien guztien arteko ahalik eta trukerik justuena egitea da kontua, beti ere marra gorriak aurrez adostu eta markatu eta gero.

Ahaldunduko gaituen politika baten alde

Politikaz zer ulertzen dugun Hannah Arendt-en hitzekin esango dugu:¹⁹

Politika da hitza eta ekintza banatu ezin diren leku hori, hitzak hutsik ez dauden leku hori, eta ekintzak basatiak ez diren leku hori; hitzak ezkutuko intentzioen mozerro ez diren leku hori, baizik eta hitza errealitatea aurkitzeko tresna den leku hori, eta ekintzak bortxatzeko eta txikitzeko erabiltzen ez diren leku hori, baizik eta harremanak eraiki eta errealitate berriak sortzeko erabiltzen den leku hori da politika.

Alegia, politika 'izatearen politika gisa' ulertuta. Hau da, izatea nor izatea (identitarioa eta politikoa, euskarak ahalbidetzen duen esanahi bikoitz eder horrekin) eta izatea existentzia gisa (materiala), biak lotuta.

Bizitzeko modu berriak planteatzeko atea izango den politika batez ari gara, geure gorputz sozial eta kolektiboan eritasuna, kapitalismoan larritzen eta metastasiatzen den eritasun hori kolektiboki eta alternatiboki elaboratzeko, sendatzeko, zaintzeko bidea emango duen politikaz.

Horrek denak 'zer' eta 'nola' bana dakartza. Eta erritmo bat eta habitus bat. Edo ekarri nahi du. Baina bereziki 'nondik' bat dakar, noranzko bat markatuko duen nondik bat. Izan ere, perspektika kritikoak bi ezaugarri ditu gutxienez: bata, eraldaketa gaurdanik eta hemendik egiten saiatzea, eraldaketa eta ahalduntze praktikak begitantzen dugun gizarte berriaren eraikitzaile izan daitezen. Eta, bigarrena, aurrekoaren ondorioz, begitantzen dugun gizarte hori antzizipatzeko gaitasuna izango duen pentsamendu, diskurtso eta praktika abian jartzea gaur bertatik.

Politika eraldaketa gisa, alegia, politika ahalduntze gisa, politika deszentratze gisa, politika politika bera zentro berrietara eramateko ekimen gisa. Beraz, deszentratu egin behar gara, zentrotik irten, beste inon zentroa(k) jartzeko. Kontua ez da dagoen zentro hori hartzea, bertan gorputz gehiago sartzea, zentroa bera aldatu edo eraitsi gabe, ez badugu zertxobait aldatu ezer ez aldatzeko leloa errepikatu nahi behintzat. Deszentramendua berrikasketa proiektu politiko gisa ulertu behar da. Autozentratzeko deszentratu egin behar da, garenaren irakurketa kritikoa egin behar da.

Alegia, mundu bat beste mundu batekin baino ez da gelditzen. 🌱

Oharrak

1. 'Intersectional feminism' kontzeptua 1989an azaldu zen lehen aldikoz, Kimberlé Crenshaw eskubide zibilen aldeko abokatu amerikarrak erabili zuenean. Kontzeptu horrekin, identitate sozialak, bereziki gutxiengitasun eta gutxiengoen identitateak, zapalkuntza, mendera-

- kuntza eta diskriminazio sistema eta egituren barnean ulertu behar direla teorizatu zuen. Ordudanik, espainolez ‘feminismo interseccional’ eta frantsesez ‘féminisme intersectionnel’ izendatu izan da. Euskaraz ‘feminismo interseksionala’ erabili izan da, baina, azken aldian, hainbat feminista euskaldunek ‘elkarguneko feminismoa’ erabiltzea proposatu eta hobetsi dute. Artikulu honetan azken hori erabiliko da.
2. Potxuak Martxan talde feministaren balorazioa, *Hitza* egunkariak jasoa (<http://lea-artibaietamutriku.hitza.eus/2017/09/11/lekeitioko-jaiak-ez-direla-erosoak-izan-esan-dute-potxuak-martxan-eta-lekittoko-neska-gaztiak-taldek>).
  3. Feminizatzaile diogunean feminitate hegemonikoaz ari gara, haren erreproduzio eta betierekotzeaz, hau da, sexu-generoaren arabera jendeon zati bat subalternitatean kokarazten duen subjektibitate baten eraikuntzaz.
  4. bell hooks (2000): *Feminism is for Everybody. Passionate Politics*, New York, South End Press.
  5. Yayo Herrero (2010): ‘Decrecimiento y mujeres. Cuidar: una práctica política anticapitalista y antipatriarcal’, in Carlos Taibo (zuz.): *Decrecimientos. Sobre lo que hay que cambiar en la vida cotidiana*, Madril, Catarata (www.youtube.com/watch?v=hxld4LPLDRs).
  6. Maite Asensio (2014): ‘R. Lucas Platero: ‘Sexualitatea ikusezina da batzuetan, eta ikusgarriegia besteetan’’, *Berria*, 2014-12-28.
  7. Edurne Epelde, Miren Aranguren eta Iratxe Retolaza (2015): *Gure genealogia feministak. Euskal Herriko Mugimendu Feministaren kronika bat*, Emagin, Euskal Herriko Bilgune Feminista.
  8. ‘56ko belaunaldia’ izenpean, gerra osteko euskara eta euskal kulturaren biziberritzea abiatu zuten pertsonen eta ekimenen ari gara. Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegi* lehen-lehenik, 1956koak baititu euskara batuaren aldeko idatzi eta ekintzen abiaburua. Urte berean Jakin sortzen da Arantzazun. Eta Jakin historiko horretan daude hizkuntzaren eta kulturaren gaineko oinarri berriak gogoetatu eta praktikara eramango dituzten Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti eta Joan Mari Torrealdei. Ikastolen sorreren mugimendua ere urte horren inguruan berrabiatuko da. Eta Ekin erakundea ere urte horretan jaioko da. Horrek guztiak hizkuntzaren filosofia berri baten gogoeta eta praktika garatzera darabena, non hizkuntzaren zentralitate kultural eta politikoa azpimarratzen den. Horren adierazgarri garbia da orduko leloa: euskarak egiten gaitu euskaldun. Ordura arteko ideia sabin-darren baitako arrazaren pentsamendua erabat baztertu da. Bide batez, urte batzuk aurrerago indar hartuko duen sozialismoaren paradigmatari ere –baldintza sozialak dira garrantzitsuen, hizkuntza (nazioa, kultura, identitatea) bigarren mailakoa da– aurre egingo dio.

9. Euskararen militantzian emakume askok lan politikoa, etxetik kanpo-koa egiteko aukera izan zuen, ikastoletan andereño, euskarazko aisialdia antolatzen, jaiak, diru bilketak, auzolanak, protestak, manifestazioak... Eta hor subjektu politiko bihurtu ziren. '56ko belaunaldiak' bultzatu-tako euskararen garrantzi eta prestigioaren eta euskararen berresku- rapenaren pentsamendu eta mugimenduaren barnean atera ahal izan ziren plazara. Horiek dira gure amak. Subjektu politiko murrizta lor- tu zuten, nahi bada, edo eremu jakinetara mugatua –umeen zaintzara, etxetik kanpo bada ere–, ados, edota, Jone Miren Hernandezek dioen bezala, ama sozialaren eraikuntza ekarri zutenak, ama euskara, ama aberria leloen babesean (www.youtube.com/watch?v=jY-RV_I2DM). Baina subjektu politiko izateko aukera euskarak eman zien, emaku- mearen balorizazio eta prestigioa ekarri zuen euskararen bide horrek. Aitzindari gisa aipatu beharra dago Emakume Abertzale Batza, EAJ- ren emakumeen taldea, 1922an jaio zenetik, besteak beste, euskararen eta aberriaren transmisio soziala egiteko ardura izan zuena. Horretan guztian, kontzienteki edo inkontzienteki, euskara ahalduntze hizkuntza gisa hartu izan zutela esan liteke. Orain guk bezala.
10. Mari Luz Esteban (2016): *Feminismoa eta politikaren eraldaketa*, Zarautz, Susa, Lisipe bilduma.
11. Lorea Agirre eta Idurre Eskisabel (2016): 'Euskalgintza eta feminismoa: identitateak berreraiki, demokrazia sendotu, boteretze kolekti-boa bultzatu eta subalternitate eraldatzaile unibertsalak eraikitze-ko proposamen bat', *Bat. Soziolinguistika aldizkaria* 98, 11-22.
12. Teresa del Valle (1985): *Mujer vasca. Imagen y realidad*, Bartzelona, Anthrophos.
13. María Reimóndez (2014): 'Interseccionalidad a medias', *Pikara Magazine*, 2014-12-02 (www.pikaramagazine.com/2014/12/interseccionalidad-a-medias).
14. Suzanne Romaineren hitzaldia Unescoren Europako Hizkuntza Aniztasunaren Foroan (Donostia, 2016-12-15).
15. Maialen Lujanbio: 'Sinadura' (Euskadi Irratia, 2015-11-25).
16. Amador Fernández-Savater (2017): 'Una vida que se basta así misma: la revancha de los 'valores del sur'', *Eldiario.es*, 2017-06-30 (www.eldiario.es/interferencias/capitalismo-crisis-revolucion_cultural_6_660094029.html).
17. Igor Rezola: 'Auto-errealizazioak auto-esplotazioa esan nahi duenean', UEU, Ikergazte 2017 (www.inguma.eus/produkzioa/ikusi/auto-errealizazioak-auto-esplotazioa-esan-nahi-duenean).
18. César Rendueles (2015): *Capitalismo canalla. Una historia personal del capitalismo a través de la literatura*, Bartzelona, Seix Barral.
19. Hannah Arendt (1997): *¿Qué es la política?*, Bartzelona, Paidós.